

Mátyás király és a humanista nevelés

Enea Silvio Piccolomini, „a humanizmus apostola Germániában”, Itáliába hazatérve némi kudarcérzéssel tekinthetett vissza ausztriai kulturális missziójára. III. Frigyes császárnál, akit több mint egy évtizedig kancelláriai hivatalnokként szolgált, ellenállásba ütközött, s az ifjú tiroli herceget, Zsigmondot sem sikerült megnyernie a humanista tanulmányoknak. A kiskorú V. László magyar királynak, aki akkor nagybátyja, a császár őrizete alatt élt, ajánlotta *De liberorum educatione* (A gyermeknevelés) című pedagógiai munkáját, de a gyermekkirály sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Tizenkét éves korában búcsút kellett mondania a rendszeres tanulmányoknak, hogy elfoglalja trónját, s tizenhét éves volt, mikor távozott az élők sorából. Utódját, Hunyadi Mátyást Piccolomini eszmetársa és támogatója, Vitéz János nevelte. Mátyás ugyanabban az évben (1458) került a magyar trónra, melyben Piccolomini — II. Pius — elnyerte a pápai tiarát, s később, 1485-ben III. Frigyes legyőzöjeként azzal a kultúrával vonult be Bécsbe, melynek megszerzésére az olasz humanista hiába sarkallta egykor a császárt és a német fejedelmeket.

A Hunyadi fiúk „moderator et magister”-e, vagyis mestere és tanítója, Vitéz János nagyra értékelte Piccolomini pedagógiai érdemeit. Elsőként ezekre hivatkozott egy 1453. évi levelében, melyben királya, V. László nevében a bsborsói méltóságot kérte olasz barátjának. Hasznos ismereteket szerezhetett a *De liberorum educatione*-ből is, saját önképzéséhez és a Hunyadi fiúk neveléséhez egyaránt.

A humanista nevelés ügyének valószínűleg nem Piccolomini nyerte meg őt, hanem Pier Paolo Vergerio, aki 1402 körül írt *De ingenuis moribus et liberalibus adolescentiae studiis* (Az ifjúság nemes erkölcsi és a szabad tanulmányok) című traktátusában elsőként vázolta fel az újkori pedagógia alapelveit. Ez a mű döntő változást hozott az európai oktatás és nevelés történetében, és minden további elméletíróra, így Piccolominire is nagy hatást gyakorolt. Mint ismeretes, Vergerio a konstanzi zsinat befejeztével, 1418-ban Luxemburgi Zsigmond császár és magyar király szolgálatába állt, és haláláig (1444) Budán élt és működött. A 1440-es évek elején Vitéz házáat látogatta, ahol a házigazda és vendégei, köztük a görög Filippo Podocatero és a lengyel Sanoki Gergely (Gregorz z Sanoka) társaságában tudós beszélgetésekkel, múzsai versengésekkel töltötte az időt. Vergerio még Itáliában kötött barátságot Guarino Veronesével, aki később is sokat emlegette őt, és tananyagként olvastatta említett nevelési könyvét. Vergerio egyik első életrajzírója valamikor a 1440-es évek elején Guarinótól hallotta, hogy az öreg humanista Budán, mintegy remeteségbe vonulva („tanquam in eremo”) él. Ugyanennek a biográfusnak egy bizonyos Pannonius mesélte Itáliában, hogy Lengyelországból jövet Budán felkereste Vergeriót, s közölte vele, hogy Itáliába, Guarinóhoz indul. Vergerio ezt válaszolta: „ezerszer üdvözlöd a nevemben őt, akit én fiának tekintek”. Bizonyára Vergerio személyes hatása is hozzájárult ahhoz, hogy Vitéz Guarinónál taníttatta tehetséges ifjú rokonait és pártfogoltjait.

Mátyás apja, a törökverő Hunyadi János valószínűleg sohasem kezdte el azokat az irodalmi stúdiumokat, melyeknek folytatására Poggio Bracciolini, a híres humanista buzdította 1453 tájt kelt levelében, de fiainak gondos nevelést biztosított. A humanista pedagógia egyik alapelve volt, hogy a gyermekeket kezdetől fogva a legerényesebb és a legképzettebb embereknek kell nevelniük. Az elméletírók erre legszívesebben Arisztotelészt, Nagy Sándor nevelőjét említették példaként. Callimachus Experienstől

tudjuk, hogy a Hunyadi fiúk első nevelője a kiváló humanista, Sanoki volt. Mátyás akkor még egészen kicsike lehetett, hiszen még akkor is legfőljebb csak hétéves volt, mikor Sanoki — 1450 körül — végleg Lengyelországba távozott. Leginkább az ő életkora lehetett az oka annak, hogy Vitéz tanácsára bátyjával együtt kivették Sanoki kezéből, arra hivatkozva, hogy a gyermekeknek magyar anyanyelvű nevelőre van szükségük. Állandó tanítójuk bizonyára nem Vitéz volt, de ő irányíthatta és felügyelhetette a két gyermek előmenetelét.

Mátyás rendszeres tanulása 1456-ban, apja halála után valószínűleg be is fejeződött. Tizenhárom éves korától bátyja oldalán részt vett a politikai—hatalmi harcokban, s még tizenötödik évét sem töltötte be, mikor királlyá választották. Továbbra is Vitéz irányította, aki mellé támaszul hamarosan megérkezett Itáliában végzett unokaöccse, Janus Pannonius. A hírneves költőként hazaérkező ifjú személyesen példázta, mire képes a humanista oktatás és nevelés, és ferrarai mesteréről szóló számos költeményével, köztük Guarino-panegyricusával szerzett további híveket Magyarországon a humanista pedagógiának.

Vitéz dicsőségét növelte tanítványa, akiről a kortársak azt mondták, hogy műveltség dolgában egyetlen uralkodó sem múlja őt fölül. A jól értesült firenzei humanista, Naldo Naldi szerint Mátyás kiválóan elsajátította a trivium (grammatica, dialectica, rhetorica) tananyagát, ugyanis költőket, történetírókat, szónoki műveket — Cicerót és Quintilianust — olvasott, majd politikai és hadi tudományt, természettudományi ismereteket, asztronómiát, természetfilozófiát és platóni filozófiát tanult. Ez nagyjából megegyezik azzal, amit képzettségéről más forrásokból tudunk. Valószínű, hogy teológiai műveltségének alapjait is Vitéztől nyerte. A Bibliát sokat forgatta és citálta, és idézte Szent Jeromost, Szent Ágostont. A humanisták a teológiai irodalomból a skolasztikus szerzőket nem nagyon kedvelték, de annál inkább lelkesedtek a korakeresztény egyházatyákért, nem utolsósorban azért, mert az ő műveikben az antik irodalom és retorikán való iskolázottságot élvezhették. Mátyás műveltségéhez a latin nyelv mellett a német és a cseh nyelv ismerete társult, s az utóbbi alapján — Galeotto Marzio szerint — lengyelül és bolgárul is tudott, szónokolt. Vitézhez hasonlóan kiváló levélíró, valamint szónok volt. „Est enim rex doctus” — írta róla urának, IV. Sixtusnak 1483-ban Bartolomeo de Maraschi castellói püspök, pápai követ. „Ha látná Szentségek — folytatója — hogy ez a király milyen kellemes és méltóságteljes eloquentiával beszél, azt mondaná, hogy örökké Itálián és a latin nyelven csüngött.”

Akárcsak a hivatásos humanisták, Mátyás minden fennmaradó idejét olvasással, tanulással töltötte. Elalvás előtt, symposionok (lakomák) közben, s a fegyverpropagás elhalkultával is. Mint Naldi írja, „Quicquid ab armorum strepitu superesse videtur / Temporis in studiis penitus consumit honestis.”

Az 1471. évi összeesküvés résztvevőjeként Vitéz nemcsak haza- és királyárulóvá vált, hanem a nevelői hivatás becsületén is foltot ejtett, saját neveltje ellen fordulván. Egy ideig úgy tűnt, hogy Mátyás nemcsak benne és Janus Pannoniusban, hanem a humanista nevelésben is csalódott. Ludovico Carbone szerint alattvalóit rendelettel akarta eltüntetni az itáliai iskoláktól, mivel úgy vélte, hogy azokban leginkább csak arcátlanságra és gonosztettek elkövetésére lehet felkészülni.

Az Aragóniai Beatrixszal kötött házasság új lehetőségeket hozott a király számára, aki magára vállalva a kultúra irányítását, országából kívánt — mint Bonfini írja — „második Itáliát csinálni”. Fejedelmi módon honorálta az udvarába sereglő külföldi humanistákat, akiktől azt várta, hogy lerakják a korszerű magyar irodalmi műveltség és tudomány alapjait. Hirtelen, korán érte őt a halál. Csak néhány évre lett volna szüksége ahhoz, hogy könyvtárának ne akadjon párja a világon, és felépüljön grandiózus budai „schola”-ja, melynek az lett volna a célja, hogy a humanista műveltséget országos — vagy közép-európai — méretekben meghonosítsa és propagálja.

Mivel házasságából nem született gyermeke, és feleségét nem tartotta alkalmasnak az uralkodásra, Mátyás törvénytelen fiát, Corvin Jánost szánta utódául. Kicsi korától udvarában neveltette, és leendő uralkodóhoz méltó, nagyszerű képzést biztosított számára.

A tizenkét éves Corvin Jánosnak írta Itáliában Galeotto Marzio a *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae* (Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásai és tettei) című könyvet, melyet a humanista pedagógia legfontosabb elvei hatnak át. Ezek ma már közhelyeknek látszanak, de a XV. század számára nagy revelációk voltak. A humanista nevelés vezérelve a virtus, az erény. Ezen a fogalmon olyan tudást értettek, amely feltétele, biztosítéka a „recte agere”-nek, vagyis a helyes cselekvésnek. „Az életben egyedül csak a virtusra kell törekedni” — írta Marzio hajdani tanára, Guarino Veronese. Vergeriótól kezdve minden humanista pedagógiai szerző hangsúlyozta, hogy a legfontosabb az erényre nevelés, és ez volt a célja Marzióknak is. „... midőn azt forgattam elmémben — írja —, mi volna az, ami gyermeki korodhoz alkalmazva téged az erényre sarkallna, eszembe jutottak atyádnak, a királynak egyes kiváló, bölcs, humoros mondásai és tettei.” A virtus olyan tudás, amely rábeszéléssel, racionális úton nem tanítható meg, és tudatos tanulással nem sajátítható el. A humanisták fő nevelőeszköze ezért a példa (exemplum) volt, amely az emberre mint egészre, vagyis gondolkodó, érző és akaró lényre egyszerre képes hatni. Az exemplumban kifejeződő erényt nem értelmi bevéséssel, tanulással, hanem imitációval vélték elérhetőnek. Nagy szerepe volt ennek az oktatásban is, különösen a legfontosabbnak tekintett irodalmi nevelésben, mivel az irodalmi művek sok imitációra alkalmas példát tartalmaznak. De a legnagyobb hatóerejűnek a szülők példáját tartották. Mint Marzio írja Corvin Jánosnak: „... ugyanis a család, a szülők és az ősök példái tüzelik fel és sarkallják a gyermekeket a virtusra”. A *De dictis ac factis* irodalmi exemplumgyűjtemény, melyben a szerző követendő példaként olyan „igaz és kétségbevonhatatlan hitelességű” (certa et indubitata) mondásokat és tetteket örökített meg, melyek Corvin János apjának, mostohaanyjának és magyar honfitársainak különféle erényeit fejezik ki.

A humanista pedagógia felfedezése, hogy a gyermek más életkorokétól eltérő sajátosságokkal rendelkezik. Marzio Corvin János életkorához igazodott, nemcsak műve tartalmával, hanem hangnemével, a „iocosa dicta”-val is. Bár voltak olyan szerzők — köztük Piccolomini is — akik hirdették, hogy a nevelő ne legyen savanyú és sóatlan, ritkaságszámba ment az olyan pedagógus, mint Guarino, aki derűs ember volt, és szívesen tréfálgozott tanítványaival. Marzio is kedvelte a humort, kortársai saájáról saájra adták szellemes tréfáit, élceit.

Marzio, maga is „virtuosus” tanár lévén, Corvin János személyes adottságait is figyelembe vette. Egy hatujjú ember kapcsán Mátyás mondását idézi, majd arról elmélkedik, hogy korcs testben többnyire az erkölcsök is korcsak. De más a helyzet azokkal — írja —, akik valamely baleset miatt lettek testi hibásak, pl. Fülöp, Nagy Sándor apja vagy Hannibál; ezeknek a tettei ugyanis nagyszerűek. Horatius Cocles — olvassuk — azt mondta járás hibájáról, hogy minden egyes lépésével saját dicsőségére emlékeztet másokat. Más forrásból tudjuk, hogy Corvin János kicsi korában valamilyen szerencsétlenség következtében a bal lábára megsántult. E hibája ellenére jól megülte a lovat, és bátor katona, vitéz törökverő lett, nagyapjához és apjához hasonlóan.

Corvin János nevelőjeül Mátyás a pármái származású Taddeo Ugoletót (1448 körül —1513) választotta, aki 1477-ben érkezett Budára. A fiatal humanista kitűnően tudott görögül, és volt már némi tanári gyakorlata is, 1475—1477 között ugyanis Reggio Emiliában tanított. Corvin János oktatását és nevelését 1487-ben fejezte be, és akkor Mátyás könyvtára élére állította. Mielőtt elfoglalta új hivatalát, Ugoletó könyvgyűjtő útra indult. 1488 januárjában Firenzében volt, ahol kódexeket rendelt Vespasiano da Bisticci másolóműhelyéből, és könyveket kért a firenzei humanistáktól. Kapcsolatban

állt Marsilio Ficínóval, Giovanni Pico della Mirandolával, Bartolommeo Fonzióval, és ő lelkesítette fel Naldo Naldi könyvtárcsodító művének megírására, melynek adatai Ugoletótól valók. Mátyás halála után Ugoleto hazatért Pármába, és ott görög—latin auktorkiadásaiival, valamint tanári működésével szerzett magának hírnevet.

Naldo Naldi szavahihető szerzőnek látszik, mivel maga Ugoleto tájékoztatta őt Corvin János tanulmányairól. Naldi szerint Ugoleto a trivium tárgyaira, majd asztrológiára és asztrológiára, államelméleti és jogi ismeretekre oktatta Corvint, és végigolvastatta vele a latin történetírókat és költőket. Megtanította görögül is, hogy úgy olvashassa a görög költőket és rétorokat, „mintha csak Athén közepén született volna” (*quam si mediis hic natus Athenis esset*).

Ha hihetünk Naldinak, Corvin János műveltsége hasonló volt Janus Pannoniuséhoz, akiről Bonfini írta, hogy görögül úgy beszélt, „mintha Athén közepén született volna”. De fia neveltetésében Mátyás valószínűleg nem elsősorban a nagy költő példájára gondolt, hanem inkább a gyermek V. László magyar királynak szóló pedagógiai tanácsokat követte. 1450-ben, mikor a *De liberorum educatione*-t írta, Piccolomini még fájlalta, hogy Lászlónak nincs görög tanára. Fontosnak tartotta, hogy a leendő magyar uralkodó görögül is megtanuljon, mivel úgy tudta, hogy Magyarországon sokan beszélik ezt a nyelvet. V. Lászlónak nem sikerült olyan képzettséget megszereznie, amilyent a humanista elvárt Magyarországra jövő uralkodójától. Mátyás király gondoskodott arról, hogy fia neveltetésében valóra váljanak Enea Silvio Piccolomini pedagógiai álmái. De Corvin Jánosból nem lett király.

Irodalom

Balogh J.: Mátyás király és a művészet. Bp. 1985. — Banfi, F.: Pier Paolo Vergerio „il Vecchio” in Ungheria. *Archivio di scienze, lettere ed arti della Società Italo—Ungherese*, Mattia Corvino, Supplemento a *Corvina Rassegna Italo—Ungherese*. 1 (1939), fasc. 1—2, 2 (1940) fasc. 1. — Ciavarella, A.: Un editore ed unamista filologo Taddeo Ugoleto detto Della Rocca. *Archivio storico per le province parmensi*, s. 4. vol. IX (1957), 133—173. — *Epistolario di Pier Paolo Vergelio*, ed. L. Smith. Roma 1934. — Huszti J.: Aeneas Sylvius humanista törekvései III. Frigyes udvarában. *Egyetemes Philológiai Közöny* 43 (1919), 96—107, 220—238. — Uő.: Pier Paolo Vergerio s a magyar humanizmus kezdetei. *Filológiai Közöny* 1 (1955) 521—533. — Olaszországi XV. századbeli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei, kiad. Ábel J. Bp. 1880. — Pajorin K.: A magyar humanizmus Zsigmond-kori alapjai. *Művészet Zsigmond király korában*, 1387—1437. Kiad. MTA Művészettörténeti Kutatócsoport. 1. Tanulmányok. Bp. 1987. 193—211. — Schönherr Gy.: Hunyadi Corvin János, 1437—1504. Bp. 1894. — Schweyen, R.: Guarino Veronese. *Philosophie und humanistische Pädagogik*. München 1973.